

KAPRONCZAY KATALIN

Az első orvostörténeti pályázat rövid története

*Egy kevésbé ismert orvostörténész,
Kovács Imre történetírói munkássága*

A magyar orvosi múlt emlékeinek feltárását a 19. század második felében két reformkori alapítású tudományos társaság karolta fel: a Budapesti Királyi Orvosegyesület és a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók. Az Orvosegyesület ezirányú javaslata egy kisújszállási fiatal orvost, Fekete Lajost indított arra, hogy 1867-ben megírja az orvostudomány magyarországi történetét. Munkája azonban kéziratban maradt. Az Orvosok és Természetvizsgálók 1874. évi vándorgyűlésén vetődött fel először pályázat kiírásának ötlete a tárgyban. A kiírás retrospektív bibliográfia megírására szólt, a pályadíjat Fekete Lajos a következő vándorgyűlésen át is vehette. Ezen a vándorgyűlésen magyar orvostörténeti pályázat kiírását javasolták, 1879-es határidővel. Az egyetlen beérkezett jelíges pályaműről későbbi kutatások kiderítették, hogy szerzője Kovács Imre törvényszéki orvos, kerületi főorvos. A díjat nem adták ki, hanem új határidőt tűztek ki, hogy a szerző átdolgozhassa művét. Kovács Imre végül is nem kapott díjat a pályázaton. Az első pályadíjat Demkó Kálmán lőcsei középiskolai tanár munkája nyerte el.

Az orvoslás történetének megismerése, feldolgozása Magyarországon is több száz éves múlttal rendelkezik, a tényleges, tudatosan szervezett kutatások azonban csak a 19. század második felében indultak meg. Az orvostörténet-írás műfajának kialakulását és elfogadottá válását elősegítette és ösztönözte az orvostörténelem egyetemi tantárgyként való megjelenése. SCHÖPF-MEREI ÁGOSTON (1804-1858) 1835 őszén kezdte el az orvostörténelem oktatását, de saját előadás-jegyzetén kívül más, átfogó, magyar történeti munka nem állt rendelkezésére. Hozzá kell fűzni, hogy ő maga sem írta meg a magyar orvoslás históriáját, az 1835-ben Pesten kiadott *Orvosi rendszerek-, gyógymódok-, s némelly rokon tárgyakról* c. 135 oldal terjedelmű munkája a gyógyítás egyetemes történetének néhány fontosabb elméleti kérdését taglalta.¹

A reformkori alapítású tudományos társaságok és egyesületek lényegi feladatuknak tekintették a hazai orvosi szakirodalom fellendítését. Pályázatok meghirdetésével ösztönözték az orvos szerzőket a gyógyító gyakorlatukban szerzett tapasztalatok írásba foglalására, egyes orvosi szakterületek hiányzó kézikönyvének megírására. A pályázati javaslattevők felhívták a figyelmet a magyarországi orvoslás történetét összefoglaló mű égető hiányára is. A magyar orvosi múlt emlékeinek feltárását két tudományos társaság karolta fel, a *Budapesti Királyi Orvosegyesület* és a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók*.²

A Budapesti Királyi Orvosegyesület alapításakor (1837) működésének alapvető céljaként az orvosok szakmai továbbképzését jelölte meg. Ennek érdekében a nyilvános eszmecserék meg-

¹ Kapronczay Károly – Kapronczay Katalin: *Az orvostörténelem Magyarországon*. Budapest, OPKM, 2005. 11-18.

² Kapronczay Katalin: *A tudományos társaságok szerepe a magyar orvosi szakirodalom fejlődésében 1867 és 1914 között*. In: *Orvostörténeti Közlemények (174-177)*, 2001. 5-44.

szervezésén túlmenően a magyar orvosi szakirodalom ügyének előmozdítását – a tudományos közlemények megírásának és közreadásának ösztönzését – úgyszintén feladatának tartotta. Az Orvosegyesület sok évtizedes működése során komoly érdemeket szerzett a magyar orvostörténelem emlékeinek felkutatása, összegyűjtése terén is, így szinte természetesnek vehetjük, hogy a magyar orvoslás történeti feldolgozásának szükségessége ugyancsak napirendre került tanácskozásaikon, egy meghirdetendő pályázat témájaként. Az Orvosegyesület 1860. évi májusi ülésén hangzott el POÓR IMRE (1823-1897) javaslata először: „*irassék meg az orvosi tudomány magyarhonbani fejlődésének történelme a legrégibb időtől a mai napig.*” A téma feldolgozásában különös hangsúlyt kívánt fektetni az orvosképzés alakulására, a járványtörténetre, a gyógyító gyakorlat fejlődésére, valamint a hazai orvosok életútjának, munkásságának bemutatására. Indoklásában a rá jellemző kemény szavakkal, a kötelező, ám üres udvariaskodást mellőzve fogalmazta meg Poór a magyarországi orvostörténetírás hiányosságait, valamint a történeti szemlélet, a szakmai múlt ismeretének fontosságát. „*Aki a hazai orvosi tudománynak fejlődését nem ismeri: az idegen marad azon társulatban, melybe őt hivatása helyezte, idegen marad önmagához, nem érdeklik őt a tudományos elvek, rendszerek, nézetek, melyeket elődink vitattak meg: az habár képességei még akkorák volnának is, orvosi közügyekben csak szenvedőleg és gépszerűleg veendő részt, mint az élettelen kerék, mely nem tudja, melyik gépbe csavartatik. – Nekünk az orvosi pályakérdéseket a multon kell megkezdennünk. A multnak tudása világot vet a jelenre, és sejteti velünk a jövőt, mert valamint a mult meghozta a jelent, épenúgy keblében hordja a jelen a jövőt.*”³ Ekkor úgy tűnt, hogy Poór Imre szavai a logikus érvelés ellenére sem találtak kellő visszhangra, mivel a nyilvánosság előtt csak több mint másfél évtized múltán folytatódtak az események. A valósághoz azonban hozzátartozik az is, hogy Poór nyilatkozata egy történelmi érdeklődésű fiatal orvost – a kisújszállási FEKETE LAJOST (1834-1877) – indította el az orvostörténetírói pályán. Fekete az 1867-ben írott *Az orvosi tudományok története Magyar Országban*⁴ című, kéziratban maradt munkájának előszavában egyértelműen megfogalmazta, hogy Poór nyilatkozata ösztönözte őt arra, hogy orvostörténeti kutatásait rendszerezze és egy átfogó jellegű munkát írjon. Ekkor már nem volt gyakorlatlan kutató, történetíró, mivel korábban több rövidebb közleménye jelent meg a *Gyógyászat* c. folyóirat hasábjain.⁵ Önálló kiadványként jelentette meg Pesten, 1864-ben *A gyógytan története rövid kivonatban* c. művet, amelynek alapja CARL REINHOLD WUNDERLICH (1815-1877) egyetemi előadásainak könyv formában való kiadása volt (1859-ben, német nyelven).⁶ Fekete ezt a munkát fordította le és kiegészítette egy – a magyar orvoslás történetére vonatkozó – fejezettel. Ilyen előzmények után szinte természetesnek tekinthetjük, hogy Fekete lelkesen csatlakozott a hazai orvoslás történetét feltárni szándékozókhoz.

Az időszakban elsőként megvalósuló történeti jellegű pályázat ötletét HAMARY DÁNIEL (1826-1892) vetette fel a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1874. évi, Győrött tartott Vándorgyűlésén. A kutatásokhoz elengedhetetlenül fontos retrospektív bibliográfia összeállítása volt a feladat (az 1848-dik évtől 1874-dik évig, tehát 25 évről szóló könyvészet összeállítása).⁷ A jutalomként

³ Orvosi pályakérdéseink ügyében. In: Orvosi Hetilap, 1860, 4. 18, 375-378 col.

⁴ Az orvosi tudományok története Magyar Országban. Írta Fekete Lajos orvostudor, Kisújszállás tiszti orvosa, a kir. magyar természettudományi társulat rendes tagja. 1867. 449 p. Kézirat. Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár – Ritkaság-gyűjtemény. Jelzet: S. 878.

⁵ Fekete Lajos: Böngészetek a történelem mezején a gyógyászat régi korában. *Gyógyászat*, 1861.1. évf. 28, 30, 34.sz. – *Gyógyászat*, 1862, 2. évf. 35. sz. – *Gyógyászat*, 1863. 3. évf. 18, 21, 24, 25. sz. Az egyetemes orvoslás kezdeti eredményeivel foglalkozott, a középkori arab mesterek munkásságával bezárólag. Fekete Lajos: Az orvosi tudományok története Magyarországon. *Gyógyászat*, 1865, 5. évf. 12, 14. sz. Az 1300-as évek végéig taglalta az eseményeket.

⁶ Wunderlich, C. A.: Geschichte der Medizin. Vorlesungen gehalten zu Leipzig im Sommersemester 1858. Stuttgart, Ebner – Seubert, 1859. 366 p.

⁷ Dr. Hamary Dániel jutalomtetele orvosi könyvészetre. In: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1874. aug. 24-tól aug. 29-ig Győrött tartott XVII. Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Szerk.: Fehér Ipoly. Budapest, Franklin, 1875. 90.. ld. még: u. o. 61, 89, 93. – Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár, Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései, a XVII. nagygyűlés iratai, 4. csomó 4. 1.

megnevezett 100 aranyat Hamary Dániel ajánlotta fel és helyezte letétbe. A megjelölt határidőre (1875. június 15.) egy munka érkezett, a szabályokhoz híven jeligével: „*A társulat, mely múltját nem ismeri, kiskorú. A magyar orvosnak elengedhetetlen ismernie szaktudományának nemzeti irodalmát, hazai múltját: mert e multban van letéve a jelen alapja, mint a jövőé a jelenben. A mult idők vívmányait pedig okulásra nem fordítani, bűn lenne.*” A kissé terjengős jelige a szerző – Fekete Lajos – elkötelezett történet-kutatói hitvallása is lehetne, első mondatát Poór Imre korábbi nyilatkozatából kölcsönözte. A bírálók – LINZBAUER XAVÉR FERENC, BATIZFALVY SÁMUEL és HAMARY DÁNIEL – részletesen elemezték a mintegy 360 megjelent írásmű adatait és rövid ismertetését is tartalmazó munkát, erőnyeit és gyengéit egyaránt, pótolták a hiányokat, külön kitértek a fogalmazás stílusára és nyelvhelyességére is. Az apróbb hibák ellenére egyöntetűen kiválónak ítélték a pályaművet, nem csupán a pályadíj odaítélését, de a nyomtatásban való mielőbbi megjelentetést is javasolták.⁸ Nyilvánvaló, hogy a szakirodalmi kutatások és az e téren való tájékozottság nagymértékben segítségére volt a szerzőnek a munka összeállításában. A bibliográfia sajnos nyomtatásban nem jelent meg, sőt a kézirat is elkallódott.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1875. évi, Előpatakon tartott nagygyűlésén – éppen amikor „*A Hamary-féle ...díj dr. Fekete Lajos kisújszállási városi orvos urnak a gyűlés hangos eljenzése közt az elnök által átnyújtatik.*” – állott elő ismét Poór Imre a magyar orvostörténeti pályázattal. „*Írja meg valaki az orvosi tudomány Magyarhonban való fejlődésének történetét, a legrégibb időtől a mai napig*” – szólt a felhívás. A feldolgozásnak tartalmaznia kell: „*a) mikor, miféle népnemzetek, járványok és kiválóbb tájkórok (himlő, mirigyvész=pestis, hányuszékelés=cholera, mocsárláz stb.) dühöngtek hazánkban, melyek orvosi kutatásnak alapul s anyagul szolgáltak; b) miképen jártak el a kormányférfiak e kórok elleni óvintézkedések körül, mit használtak orvoselődeink a betegek gyógykezelésében, nevezetesen miben állott koronkint a gyógygyakorlat, s miképen fejlődött az a mai álláspontra a hajdani dogmatikusoktól kezdve a legújabb élettani gyógyászatig, és vajjon hazai orvosaink melyik orvostanodának elveihez csatlakoztak?*”⁹ A munka benyújtásának határideje 1879. május 15. volt. Adott időre egy pályamunka érkezett, három főlíó méretű kötetben, címe *Az orvostudomány története Magyarországon, kiváló tekintettel az ország koronkénti műveltségi állapotára és az összes hazai tudományosság fejlődésére: a hazánkban dúlt járványok történetére, s a magyar orvosi irodalom könyvészetére* volt. A szokásokhoz híven jelige rejtette a szerző kilétét: „*Nescire, quid antequam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum.*” A bírálatra felkért három tagtárs BÓDOGH ALBERT, RÓZSAY JÓZSEF és POÓR IMRE volt. Bódogh Albert és Rózsay József véleménye ismert, Poór Imre bírálatja sajnos elveszett. A bírálók a munka legfőbb hibájaként a feldolgozás vázlatosságát, szemmel látható befejezetlenségét emelték ki, amelynek egyértelműen az idő rövidsége volt az oka. Mindketten egyetértettek abban, hogy a pályadíjat ne ítéljék oda, hanem ismételt meghirdetéssel (új határidő: 1881. május) adjanak lehetőséget a szerzőnek, hogy munkáját egészítse ki, némiképp dolgozza át.

A későbbi levéltári kutatások során fény derült a szerző kilétére, a jelige KOVÁCS IMRE törvényszéki orvost, kerületi főorvost rejtette, aki a negatív bírálat után valóban átdolgozta pályamunkáját és *Az orvostudomány története Magyarországon* címmel „*Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis*” jeligével 1881-ben ismét benyújtotta.¹⁰

A bírálók ekkor RÓZSAY JÓZSEF, HAMARY DÁNIEL és MOLNÁR ISTVÁN voltak. A munka az

⁸ Műbírálati vélemény. In: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1875. augusztus 27-től szeptember 5-ig Előpatakon tartott XVIII. Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Szerk.: Gerlóczy Gyula és Dulácska Géza. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1876. 28-31. – Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár, Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései, XVIII. Vándorgyűlés iratai, 7. doboz. 5. csomó 5. 1.

⁹ A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1875. augusztus 27-től szeptember 5-ig Előpatakon tartott XVIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Szerk.: Gerlóczy Gyula és Dulácska Géza. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1876. 285.

¹⁰ Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár. Jelzet: S. 883.

őskori gyógyítás emlékeitől kezdve, az Árpád-házi királyok korán át, az 1300-1526-ig terjedő időszakban, majd 1526-1771-ig követi az orvoslás történetét, ekkor már egy kötetben foglalva össze a magyarországi medicina történetét. A kéziratot a bírálók ismét nem találták méltónak a megjelenítésre és a pályadíj odaítélésére, bár sok vonatkozásban jó feldolgozásnak tartották. Hamary Dániel azt vetette az író szemére, hogy HORVÁTH MIHÁLY történeti munkáját vette alapul, és ezt egészítette ki orvosi vonatkozásokkal, de a folyamatot nem követte saját koráig. Hibának találta, hogy a szerző a művelődéstörténet összefüggéseire utaló munkát akart írni, de figyelmen kívül hagyta az orvostudomány fejlődésének sajátosságait, öntörvényeit és speciális dinamikáját. Hasonló nézeten volt Molnár István is, aki mindenek előtt a járványtani részeket bírálta. Szerinte a szerző elsősorban Fekete Lajos járványtörténeti könyvére¹¹ és cikkére támaszkodott, saját kutatásokat nem folytatott. Az előző véleményekhez csatlakozott Rózsay József, aki bírálata végén felvetette, hogy jobb lenne a témát több kutató együttes munkájaként megírni, hiszen a magyar orvostörténelem teljes históriáját egy személy képtelen minden szempontból tökéletesen feldolgozni. Az egyik társ-szerzőnek az átdolgozott pályamunka megíróját, Kovács Imrét ajánlotta, akit nagyra becsült tárgyi tudásáért és szorgalmáért. Ennek ellenére a művet ebben a formában nem javasolta kiadásra. A bírálóbizottság összesített közleménye szerint: „...a világos, szép nyelvezettel írt munkából nagy szorgalom, sok olvasottság látszik, de az inkább adatgyűjtemény, mint történetírás: hozzájárul még az is, hogy bár az összegyűjtött adatok becsesek és értékesek, azok nagy része éppen nem orvosi, hanem más tudományokra tartozik...” - vagyis éppen a korábban vezérelvnek ajánlott művelődéstörténeti szemléletet rótták fel hibául.¹² Javaslatot tettek arra vonatkozóan, hogy rövidebb időszak megírását kellene meghirdetni, ugyanis „ily nagyterjedelmű munka ... jövőre is alig fog sikerülni...”¹³ A kortárs bírálók véleményét tiszteletben tartva néhány megjegyzést azonban hozzáfűzhetünk az elkészült munkához. Az első nagy tematikai egység logikai menete elsődlegesen a kronológia követése, azon belül foglalkozik a szerző a jeles egyéniségekkel, egyes betegségek felbukkanásával és gyógyításával, fontosabb orvosi elméletekkel és az ún. orvosi iskolákkal (pl. az első és második bécsi orvosi iskola), az orvosképzéssel, az orvosi tudomány bölcsellettől való kapcsolatával, sőt egy fejezetet szentel a magyar orvosi szaknyelv létrehozásáért és elterjesztéséért munkálkodó orvosoknak, a szaknyelv anyanyelvűvé tételének „ideológiai” hátterével („A magyar orvosi irodalom s orvosaink szereplése a nemzetiségi törekvésekben”). Külön egységként, önálló lapszámozással csatolta a járványtani részt *A járványok története hazánkban* címmel. A kritika a Fekete-féle járványtörténettel való hasonlóságot vetette Kovács szemére, ami az adatszerűségben nyilvánvalóan igaz. Viszont sok olyan adalék is megtalálható, amely gazdagítja az addig megírt járványtörténetet. Érdekességgént beszámol a középkori ún. szellemi járványokról: a tánckóról, a flagellánsokról, és „az apró keresztesek utazásáról”. Az éhínség hazai története kapcsán is számos orvostörténeti vonatkozással szolgál. Igen részletesen foglalkozik a legnagyobb hazai járványokkal, elsőként a pestissel. Időrendben felidézi a legtöbb áldozatot követelő hazai pestisjárványokat, részletesen leírja a betegség megnyilvánulási formáit és lefolyását. „A pestis ellen különböző időkben hozott rendeletek rövid foglalata” alcímmel részletes ismertetést ad a karanténokról, az ott kötelező rendszabályokról. A pestissel foglalkozó fejezetben többször idézi ADAM CHENOT (1721-1789) erdélyi főorvos írásait, aki igen komoly eredményeket ért el az erdélyi pestisjárványok megfékezésében, javaslatait beépítették a központilag kiadott rendelkezésekbe. Részletes statisztikai kimutatást közöl Kovács az 1831. és 1872. évi kolerajárványról, a himlő megbetegedésekről, a kór első felbukkanásától feldolgozta a szifilisz hazai terjedésének történetét. Viszont a *morbus hungaricus*ról (tifusz) nem a járványtörténeti fejezetben, hanem az első részben, a 16-17. századi események sorában érteke-

¹¹ Fekete Lajos: A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid története. Debreczen, Városi ny., 1874.

¹² A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1882. aug. 23-tól aug. 27-ig Debreczenben tartott XXII. vándorgyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Budapest, Hornyánszky ny., 1883. 16.– Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár, Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései, XXII. Nagygyűlés, 10. doboz, 4. csomó.

¹³ U.o. 33.

zik. Összegezve a munka jellemzőit elmondhatjuk, hogy nagy és alapos munkát végzett Kovács Imre. Természetesen érezhetünk benne hiányosságokat, nem biztos, hogy minden megállapításával egyetértünk, továbbá az anyag csoportosításán, szerkesztésén is javítanivalók vannak; tudjuk, hogy pl. a korszakolás a történeti munkák egyik sokat vitatott, problémás kérdése, különösen igaz ez egy-egy tudományterület históriájára.

Szóljunk röviden KOVÁCS IMRÉRŐL (1845-1917) is, hiszen az ő neve nem annyira közismert orvostörténeti munkák szerzőjeként. Orvosi tanulmányait Pesten és Bécsben végezte. Törvényszéki orvosként, majd rendőrorvosként tevékenykedett. Számos szakmai közleménye jelent meg a kor jelentős orvosi folyóirataiban: a *Gyógyászat*-ban, a *Pester Medizinisch-Chirurgische Presse*-ben, a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók évkönyvében*, a *Fővárosi Lapok*-ban, a *Pesti Napló*-ban. Ezek között is több történeti tárgyú írást találunk, a „*tébolygyógyítás*” múltjával csakúgy foglalkozott, mint a kissé titokzatos középkori táncjárványokkal. Különös figyelmet szentelt a közegészségügyi kérdéseknek, a gyógyvizeknek és gyógyfürdőknek, valamint a járványok témakörének. *Közegészségügyünk állapota* c. tanulmánya 1885-ben, a *Nemzetgazdasági Szemlében* látott napvilágot; a tanulmány nem csupán a korabeli magyar közegészségügy helyzetét mutatja be, de statisztikai adatokkal alátámasztva európai körképet ad, sőt a történeti kitérőkkel a fejlődést, változásokat is szemlélteti. 1873-ban ő volt a szerkesztője a *Fürdői Lapok* c. idényjellegű periodikum második folyamának. Kutatói és szerzői igényességét bizonyította ezzel a lappal, és az itt közölt írásaival, hiszen – bár az ilyen idényjellegű kiadványok elsődleges célja általában a fürdőző közönség szórakoztatása volt – ő mégis inkább a hazai gyógyvíz és fürdőkultúra fontosságára, értékeire igyekezett felhívni a figyelmet. Kovács sokat foglalkozott a járványok történetével, különösképp a pestissel. Az érdeklődés okát ő maga így magyarázza az 1879-ben kiadott¹⁴ munkájában: „*A pestis történetében ...hosszú pausa állott be, sokáig nem lehetett semmitsem hallani felőle. Már örült mindenki s áldotta a civilizációt, mely a nemzetek közegészségügyét annyira megjavította, hogy a szörnyű baj ki se fejlődhetik. Azonban a feltevés tévesnek bizonyult.*” A keleten dúló háborúk következtében egyre másra jött a hír a szörnyű betegség feléledéséről. (Ne felejtjük el azt sem, hogy bár sokat fejlődött az orvostudomány, a bakteriológia, a járványtan, a pestis kórokozóját még nem azonosította ALEXANDER YERSIN!) Egyébiránt ennek a közleménynek számos részét beépítette a pályázati munkába.

A Poór-féle pályázatra benyújtott Kovács Imre kézirat első változatának lelőhelye nem ismert, hasonlóképpen a szakirodalomban megemlített másik két történeti témájú kéziratáról sem tudjuk pillanatnyilag, hogy vajon megmaradtak-e, és hol találhatók.¹⁵

De térjünk vissza az orvostörténeti pályázat alakulásának további állomásaira. A következő évre (1882) ismételten meghirdetett pályázatra egyetlen munka sem érkezett be, így a központi választmány 1884-ben újól foglalkozott a kérdéssel. Ekkor úgy határoztak, hogy csak tervezetet kérnek. A kitűzött határidőre (1888. december 31.) PURJESZ ZSIGMOND, KOVÁCS IMRE és SCHUSCHNY HENRIK nyújtott be vázlatot, illetve Purjesz összeállított egy olyan bibliográfiát, amelynek segítségével meg lehetne írni a tervezett orvostörténeti művet. A pályázók a kollektív munka megírását javasolták, mégpedig úgy, hogy korszakonként és szaktudományonként más-más szerző dolgozna fel az orvos- és gyógyszerésztörténetet. POÓR IMRE ekkor már úgy módosította javaslatát, hogy a nagy átfogó munka helyett inkább a legutóbbi évszázad magyar orvoslásának fejlődését kellene feldolgozni. Még nem történt döntés, amikor az 1888. évi tátrafüredi vándorgyűlésen elhangzott DEMKÓ KÁLMÁN: *A közegészségügy városainkban a XV-XVII. században* című előadása. A lőcsei középiskolai tanár még nem hallott a pályázatokról és azok eredményte-

¹⁴ Kovács Imre: Az asztracháni pestis. Népszerű tájékoztatás a pestis lényege, terjedése, megelőzése és orvoslásáról, e járvány rövid történetével. Budapest, Sedy, 1879.

¹⁵ A magyar birodalom fürdői s ásványvizei, kiváló tekintettel a földtani, éghajlati s közegészségi viszonyokra. Két kötetben. – A prostitutio Európában, kiváló tekintettel hazánkra, a társadalomtan, a közerkölcs, a közegészségtan és rendőri felügyelet szempontjából, a bujakórság ellen alkalmazandó intézkedések tárgyalásával.

lenségéről. Korábban megjelent történeti témájú cikkeire és orvostörténeti vonatkozású munkáira hivatkozva Poór Imre arra kérte Demkót, hogy jelentkezzen a pályázaton. Demkó kétféle elképzelést vázolt fel, a tervekben folyamatosan arra hívta fel a figyelmet, hogy vannak olyan témakörök, amelyek feldolgozása nem történetíró, hanem orvos szerző feladata. A Vándorgyűlés Központi választmánya a bírálóbizottság (POÓR IMRE, SZABÓ DÉNES, VIDOR ZSIGMOND, ÁGAI ADOLF és SCHÄCHTER MIKSA) véleménye alapján, az 1888. október 12-én kelt határozatában Demkó Kálmán tervezetének ítélte oda a pályadíjat, és egyidejűleg megbízta őt *A magyar orvosi rend története* című – az orvos- és a gyógyszerészettörténetet egységében tárgyaló – munka megírásával. Lektornak és szaktanácsadónak SZABÓ DÉNES egyetemi tanárt jelölték ki, aki nemcsak bírálója, hanem állandó konzultánsa is lett Demkó Kálmánnak. A mű megírásakor lényegében kompromisszum született, arra hivatkozva, hogy nem orvos szerző írja meg a munkát. Így nem az *orvosi tudomány*, hanem az *orvosi rend* történetének nyomon követését kérték Demkótól, vagyis az orvosképzés, az egészségügyi személyzet (orvos, sebész, bába, fürdősz, patikus) társadalmi helyzetét, az orvosok szakirodalmi munkásságát, a közegészségügyi rendelkezéseket stb. kellett bemutatnia. Demkó a később nyomtatásban is megjelent munka¹⁶ bevezetésében leírta, hogy egy írásos segédletet kapott a bizottságtól, amely minden valószínűség szerint egy alapos, annotált bibliográfiát is – feltehetően Purjesz Zsigmond korábban említett összeállítását – tartalmazó segédlet volt. A bizottság szigorúan megfogalmazott jelentése a remények szerint megvalósuló munkát a következőképp jellemezte: „azon Valami akar lenni, mely az eddigi Semminek mondható ide vágó szakirodalomban tátongó űrt van hivatva, nem betölteni, hanem csak áthidalni.”

A magyar orvostörténetírás 19. századi alakulásának eseményei bizonyos szintig nyomon követhetők a korabeli szakfolyóiratok közleményei alapján, a tudományos társaságok kiadványaiban. Teljes képet azonban csak maguk a kéziratos pályamunkák tudnak nyújtani a történeti kutatások akkori színvonaláról, a feldolgozás módjáról, a felhasznált forrásmunkákról. A közeljövőben kiadásra kerülő, eddig csupán kéziratárakban olvasható 19. századi orvostörténeti pályamunkák – reményeink szerint – gazdagítani fogják a magyar orvostörténetírás fejlődéstörténetéről kialakult elképzelésünket.

A szerző címe:

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár

1025 Budapest, Török u. 12.

yka@mail.datanet.hu

¹⁶ Demkó Kálmán: *A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig*. Budapest, Dobrowszky és Franke, 1894. 551 p.